

37

PROGRAMMA
DE
LOCIS SACRAE SCRIPTURAE
PARALLELIS
SECTIO III.

QVO
AD EXAMEN
A. D. XXIIII. SEPTEMBER.
IN SCHOLA SENATORIA
INSTITVENDVM
ITEMQVE
AD AVDIENDOS IUVENES QVOSDAM PVBLICE IBIDEM
A. D. XXV. SEPTEMBER. HOR. X.
DECLAMATVROS
OMNES LITTERARVM HVMANIORVM
PATRONOS ET FAVTORES

EA, QVA FAR EST, OBSERVANTIA

INVITAT

M. GVILIELMVS THEODORVS CAROL. ALBERTI
SCHOLAE SENATORIAE HELMSTADIENSIS RECTOR COENORII
MARIAEVALLENSIS SVBPRIOR ET SOCIETAT. DVCAL.
TEVTON. AB EPISTOL.

HELMSTADII
TYPIS IOANNIS DRIMBORM.

PROGRAMMA

18

LOCUS SACHAE SCRIPTURAE

IN R. M. L. E. I. S.

DE THEO. III.

AD THEO. III. DE THEO. III.

IN THEO. III. DE THEO. III.

AD THEO. III. DE THEO. III.

OMNES THEO. III. DE THEO. III.

THEO. III. DE THEO. III.

AD THEO. III. DE THEO. III.

THEO. III. DE THEO. III.

THEO. III. DE THEO. III.

SECTIO III.
DE VSV AC PRAESTANTIA LOCORVM
PARALLELORVM IN HERMENEVTICA
ET CRITICA SACRA.

§. I.

Introitus.

PERGERE iam faustis sub auspiciis, quo nuperrime substiti, finemque imponere labori, animus est. Quemadmodum enim parum consulere orbi litterario mihi videntur, qui, quod vllò in litterarum genere praecipunt, quomodo salubre pariter ac frugiferum reddi rerum in cognitione queat, nihil plane curant; ita mihi è contrario graue incumbere officium ratus sum, vt, me neutiquam sterile quid, aut vanum iactasse, sed permagnum omnino esse, quod ex iis, quae de locis parallelis constitui, percipi emolumentum possit, singulari tractatione commostrarerem. Qua vero in re amplius hic, qui ex Parallelismo Scripturae redundat, vsus luculentius conspiciatur, quam in duobus illis, quibus in Sacra Scriptura rite interpretanda nitimur, fulcris, Hermeneutica nimirum et Critica, ego quidem rescio nullam. Atqui hoc ipsum est, cui iam vltima hac in Sectione toti pro virili vacabimus. Quo quidem rite peracto, de fructu Parallelismorum exacte institutorum qui dubitare amplius possit, futurum arbitror neminem. Ea autem esse huius instituti indoles videtur, vt, de adfectato tractationis ordine anxie minus solliciti, non tam generalioribus quibusdam praeceptis, quomodo constituendus Parallelismorum vsus sit, sed qua demum ratione exemplis ex singulis Scripturae locis hinc, inde depromptis reddi conspicius optime queat, de eo potius iam iam dispicere conemur.

*Vtilitas ex regula de Parallelistino in versionibus Scripturae
obuio emergens indicatur.*

CAUTE utique prospiciendum esse, ne, quum loci quidam Sacrae Scripturae cum aliis componantur, eos solum versionibus, nulla textus originalis habita ratione, metiamur, illud quidem iam ex superioribus (Sect. II. §. II.) constat. Breuibis vero haec inde repetere necessarium est, ut, quanta ea re nobis commoda pariantur, eo satius pateat. Duobus in rebus maxime cernuntur. *Primo* enim omnium, illa quidem lege animo infixi, *circumspecte admodum, quoties ad explicandum alium ex alio Scripturae locum accingimur, cauebimus, ne versiones prius, quales demum cumque sunt, consulamus, quam textum originale, nostrumque ipsorum de eo iudicium illud quidem nullis adhuc praedictis opinionibus captum.* Latius sane praeclarus hic usus patet, quam quem oratione iam adsequi aut valeam, aut sustineam. Ita enim compositus qui locorum conciliationem adgreditur, eo profecto numquam non, aut (ne nimium dixisse videar) plerumque tamen verum dicti, in quod inquiritur, sensum attingere equidem crediderim. Ex ipsa nimirum rei natura, variisque illi adiunctis, ex singulari linguarum indole, suo ipsius, quod maximum forte censendum est, iudicio ductus, quidquid eius loci est, diiudicandi periculum facit. Quodsi vel adeo parum felix laboribus eius respondeat euentus, nec verum verborum eruere sensum ipsi contingat, non tantopere, si quid ego video, ea re officii vero inuestigando arbitror, quantopere id accidere tum plerumque solet, quum aliorum versionibus, quae vulgo prostant, eorumque opinionibus, iis fortasse non numquam falsis, aut rei certe non satis accommodatis interpretari, praecipites in verba aliorum iuramus, et melius interpretari, nos nec posse, nec debere, temere nobis persuademus. Illa enim via ingressis, dum ad textum originale ipsum, veluti fontem purissimum accedunt, res saepe numero detegere maximi pon-

ponderis contingit, eas quidem et ad genuinam Scripturae interpretationem, et ad interiorum linguarum indolem propius perferendam mirifice facientes; aut, si vlllo in loco Scripturae difficultatibus forte quibusdam, quae alios hucusque latuerunt, illidant, haut facile remouendis, vel eo consultum magnopere iri rerum cognitioni existimo, quippe quo alii quoque ardore accenduntur, vt maiora iam in locum, de quo agitur, studia conferant. Hac vero qui incedunt via, sibimet ipsi oculos quasi praestringunt, quo minus vnicam, quo tendunt, metam attingant, i. e. de vnico dicti Scripturae, quod in promptu est, sensu recte iudicent, et maius illi lumen affundant. Perplures esse locos, quorum verus sensus adhuc reconditus, vt ita dicam, iaceret, nisi homines docti, alia omnia nihil curantes, in interiora eorum adyta penetrassent, quis est, qui neget? Et quot vel adhuc quoque extant loci, quorum sensus in obscuro latet, quoniam multi, qui eos interpretari sibi sumserunt, versionibus, aliorumque expositionibus nimium freti vltra progredi non sustinent? Nolo vero hoc ita a me dictum, quasi ille ego sim, qui versionibus valorem omnem, omnem auctoritatem prorsus denegem: tanta potius suo quaeque in genere pollutent praestantia, vt eas laudibus rite celebrare fere non ausim. Attamen eas tum demum consulere, quum locos Scripturae ex se ipsos illustrare omni opere annexi sumus, id omnino praestare, ex modo dictis satis superque apparere credo.

§. III.

In eodem argumento pergitur.

Porro quoque omnis illa de locis Sacri Codicis parallela doctrina, et praecipue, quam Sect. II. §. II. supeditavi, regula commodam, prout mihi videtur, praebet ansam, biblicas, (sit venia vocabulo barbaro) Concordantias eo, quo a plerisque sine dubio desiderantur, modo, conscribendi. Non is quidem ego sum, qui huic librorum generi, vt vt hodie eorum copia datur, suum derogem vsam, illum nequiquam contemnendum. Efficitur enim illis quam

VI

maxime, ut ad dicendi formulas et verba, in sacris litteris occurrentia, quorum locum quaerimus et sedem, facili admodum aditus pateat. At duo potissimum supersunt momenta, quae adhuc frustra in illis desideraueris. *Primo* namque variarum, quae vocabulis aut dictionibus hic illic in Sacra Scriptura insunt, notionum nulla in illis ratio habetur, nulla fere inueniuntur vestigia. Quod vero, quantum Scripturae interpretandae studio inferuiat, facile cuique est ad intelligendum. *Deinde* quoque Parallelismi tantum verbalis, (nec huius fortasse vbique) non aequae vero realis datur potestas, h. e. omnia Sacri Codicis dicta, in quibus eadem verba, loquutiones eadem occurrunt, ea quidem, si notiones inquiras, plane sibi repugnantia in cumulum temere congesta sunt; quum e contrario, sono quidem discrepantia, at vi et potestate egregie inter se conuenientia, quam longissime segregata a se inuicem inueniantur. Ea autem omnia, ut inuerso plane ordine instituantur, principem ac necessariam Concordantiarum virtutem esse censendam, iustus quisque rerum arbiter mecum existimabit. Ad hunc itaque laborem, singulari sua se utilitate commendantem, promouendum, (quem ut viri subactio iudicio, iique in sacrae philologiae studio doctissimi aliquando adgrediantur, magnopere optandum est) curatam verae Parallelismorum indolis cognitionem apprime facere, nulla id eget demonstratione, quippe quod ex ipsa rei ratione apparer luculentissime.

§. IIII.

Vsus Parallelismi V. T. externi exemplo illustratur.

Quum saepe mecum praestantem illum ac plane singularem, qui ex Parallelismo tum Veteris, tum Noui Testamenti externo profluit, usum reputo; tot tantaque viro- rum litterarum sacrarum peritia insignium a) ante oculos versantur documenta, ut huius Parallelismorum generis utilitati comprobandae maiora quae addam exempla, ipse fere nesciam, ut potius in eorum studiis lubenter adquiescam.

At

a) vid. *Scit. I. §. VI. VII. et Scit. II. §. V.*

At enim vero, ne quid vel eo decedere instituto nostro videatur, hoc quoque loco quaecumque huius rei exemplum sistamus. Est locus Prouerb. VI, ii. hoc in genere probe notandus. Viuam enim quandam hominis pigritiae dediti imaginem postquam in antecedentibus exhibuerat Salomo; mala, quae cum maneant, grauius admodum in hoc commate sic fere exprimit: **וכא כמלהך ראשך ומחסרך כאיש מנון**: *ueniet tibi (qui piger es) more viatoris, aut hominis scutati indigentia ac egestas*. Errasse hic ad vnum fere omnes, qui hunc locum aut verterunt, aut fufius interpretati sunt, mihi videntur in voce **מלהך**, cui hoc in loco notionem *viatoris*, illam a re plane alienam, inesse falso sibi peruaferunt. Et ita tamen diuus LUTHERVS habet: *So wird dich die Armut überzeilen, wie ein Fußgänger*. ita TREMELLIVS et CASTELLIO: *adueniet tanquam viator expeditus paupertas tua*. nec aliam quoque interpretandi rationem ingressus est Vir Cl. FRID. EBERH. BOYSEN in litteris alioquin Arabicis nostra aetate facile princeps. b) ita demum censent SEBAST. MÜNSTERVS, FRANCISC. VATABLVS, SEBAST. CASTALIO, ISIDOR. CLARIVS, IOAN. DRVSIVS, RODOLPH. BAINVS, c) quamuis hi in expositione vocis *viator* non aequè omnes inter se conueniant. Alii enim eorum, qui, quantam hoc loco difficultatem pariat notio ista, probe perspexerunt, hac ratione e medio tollere eam studuerunt, vt verterent: *si irruerit egestas, illa non durabit, sed veluti viator pertransibit*. d) At omni huic interpretationi repugnat ipsa rei natura. Pigrum enim dum adorta egestas est, non profecto mox effugere rursus solet, sed per longum admodum temporis spatium, quin per totam fere vitam cruciari. Alii itaque alitium, quanto propius ad sensum accedentes significationi *viatoris* addiderunt notionem *ex improviso*, hunc in modum: *ueniet egestas ex improviso, vt viator*. e) Verum enim vero in no-

b) in den kritischen Erläuterungen des Grundtextes der b. Schr. A. T. Siebentes Stück. Halle CIOMCCCLXIII.

c) Insert. Criticis sac. Tom. II.

d) vid. l. c.

e) cf. l. c.

VIII

tione viatoris, vt per se quidem est, non semper *improvisi* quid praecipue contineri, aut certe inopinatum eius aduentum parum nos plerumque tangere, inter omnes constat. Haut exiguam itaque spirantis in loco Salomonis imaginis venustatem prorsus eo evanescere arbitror. At quomodo hinc rite interpretandum? — Praedicere desidiose paupertatem, vt malum quoddam siue infortunium, tum ingens, tum irruens ex improviso, instituisse Salomonem, id res omnes, quae circa sunt, extra omnem dubitationis aleam ponunt. Quibus rebus adductus vocem מַהֲרֵךְ per *latronem* commode verti reor, quippe cui vtrumque, et adoriri alios inopinato, et damnum iis inferre, mirifice conuenit. Et hanc quidem vocabuli vim ac potestatem Parallelismo externo cum lingua Arabica factio vnicę debemus. Apud Arabes enim vocis saepius laudata radix, nimirum הֲרַךְ indicat: *vastare, desolare, praedari*, vnde מַהֲרֵךְ est *praedator, latro*. Videntur quoque ὁ LXX eiusmodi quid cogitasse, qui verterunt: *ἢτ' ἐμπαράσθηται σοι ἀσπὴς καὶ ὄδοντις ἢ πελὶα*. Quo commoda admodum haec emergit explicatio: *Ita adoriatur te ex improviso egestas, sicut latro; et inopia vt vir armatus, cui resistere nemo valet*. Hoc denique pacto sententiarum Parallelismus, ille in prouerbiis neuiquam negligendus egregie prodit, ita, vt תָּוֹ מִן אִישׁ מִן אִישׁ *viro scutato mirum*, quantum respondeat ὁ מַהֲרֵךְ *latro*, ad hanc fere legem:

רִשָׁעִים	מַהֲרֵךְ	וְכַח
מַהֲרֵךְ	מִן אִישׁ מִן אִישׁ	מִן אִישׁ מִן אִישׁ
§. V.		

Exemplum ad probandam Parallelismi N. T. externi utilitatem subiicitur.

EVICTO sic, vt opinor praeclaro, qui ex compositione locorum V. T. cum exteris linguis proficiscitur, vsu; idem quoque in Nouo Foedere vt experiamur, conueniens est. Incidit mihi forte quadam de eiusmodi documento cogitanti locus in Epistol. Paul. ad Hebr. VII, 2. obuius, qui instituto huic haut inepte inseruierit. Celebratur ibi Melchisedecus

fedecus tamquam ἀπάτωρ καὶ αἰμήτωρ. Vexasse haut parum interpretum non nullos effatum hoc videtur, nec satis inter illos, eo potissimum quid indicetur, conuenisse. Ipsum ad eo LUTHERVM singularem eius vim non omnino perspexisse, probabile est, cui ita exponere placuit: *ohne Vater, ohne Mutter*, quasi nullis profus parentibus vsus fuerit Melchisedecus. At, ne aliis quoque bene multis iustas hac in re laudes derogare videar, ingenue fatendum est, recentiorum potissimum plerisque haec verba exacte et egregie ita reddidisse: *cuius parentes profus ignoti sunt, quippe nusquam nec in Sacra Scriptura, nec ab alio scriptore commemorati*. Verum enim vero vnde demum haec verborum potestas conflat, de eo quidem merito dispiciunt. Illa namque vocabula ἀπάτωρ λέγόμενος in sacris litteris sunt, qua in primis ducto ratione iis hic instar argumenti vti placuit. Exteri itaque graecarum litterarum scriptores soli hic consulendi sunt, et habent certe, quo desiderio nostro satisfaciunt. In mentem venit ex tragicorum scriptorum (in quibus ceterum, vt Sect. II. §. V. admonui, circumspecte versandum) fere praestantissimo, EURIPIDE puta, locus quidam, illustrandis saepe laudatis vocabulis maxime accommodatus. Obuius ille est in *Ione* v. 107. et 108. vbi personam *Ionis* ferens ita fere pronuntiat:

— — — ὅς γάρ ἐστιν ἀπάτωρ,
Ἀπάτωρ τε γένος, τὸς θεῶν φανταῶν
Φοῖβε γὰρ θεογενεῖας.

— — — *Non tamquam incerta matre,
Et incerto patre natus, illud, quod me aluit,
Phoebi templum colo.* f)

Quid, quaeso, siue *Ionem* ipsum spectes, siue res, quae circa sunt, in aprico magis est, quam quidem vocum: ἀπάτωρ

f) Adiecta haec interpretatio legitur in optima, qua vsus sui, EURIPIDIS editione, qua prodit opera et

studio IO SVAE BARNES Cantabrig. MDCCCXXXI. fol.

τῶς καὶ ἀμύτην vera notio, modo a me suppeditata? g) Tantum valere sedulam Novi Foederis cum profanis scriptoribus compositionem ad dilucidanda varia eius effata, eaque non numquam grauisima, vel hoc parui ponderis documento tamen comprobatur. Sed de his satis. Iam de ceteris quoque dispiciamus.

§. VI.

De usu Parallelismorum: realis ex mente Spiritus Sancti: studio interpretum prophetici, dogmatici et moralis exponitur.

MEVM erat, vt instituti ratio exigit, documentis iam iam quibusdam, in illustri positis monumento, quanta in Hermeneutica sacra ex Parallelismo singulari Spiritus Sancti indicio tali, proueniant commoda, ostendere; deinde, idem quoque vt in consensu Scripturae prophetico, morali et dogmatico cernatur, curare. Vsum vero, qui huius loci est, omnem tum exempla Sect. I. commemorata, tum regulas Sect. II. suppeditatas insignem satis reddere atque conspicuum arbitror, adeo, vt noua illis adnectendi labore superfedere merito hic queamus. Prouoco itaque in primis ad dicta 2 Sam. VII, 14. parall. Hebr. I, 5. Matth. II, 23. h) Pf. VIII, parall. Hebr. II, 6-8. i) quae omnia eius indolis esse videntur, vt suo quaeque in genere haut parum huic rei afferant utilitatis. Non autem omittendum hic duxi, consensum Sacri Codicis *dogmaticum* in refutandis, quibus alii grauisima religionis momenta impugnant, argumentis emolumentum proderet plane singulare. Illam nimirum plerumque callent artem, vt scite admodum eos Scripturae locos in vsum, aut potius abusum vertant suum, qui, dum sensus eorum, obscurior aliquanto et breuior, later, aut dubia in animo excitant, aut non penitus perspecti sinistre exponi facile possunt. Quid tunc? Scutum nobis veluti ministrat Paral-

g) Refert quoque, quod hic obiter libamus, apud Graecos ὁ ἀμύτης καὶ ἀμύτης hominem loco ignobili natum, eius maiores in obscuro latentes parum curantur.
h) vid. Sect. I. §. VIII.
i) vid. Sect. II. §. VII.

Parallelismus dogmaticus contra aduersariorum tela. Copia enim eius beneficio nobis datur locorum adeo singulari sua perspicuitate illustrium, vt obscuritatem omnem, omnem in parallelis difficultatem e medio prorsus tollant. Quo sane adminiculo suffultus fortissimo, quantum acerrimus quisque dogmatum defensor poterit, videre est in scriptis, quae prostant, dogmaticis, iusti cuiusuis rerum arbitri iudicio satis iam dudum comprobatis.

§. VII.

De usu consensus historici in Hermeneutica agitur.

QUEMADMODUM in rebus gestis vsquam commemoratis omnia, quorum hic, illic fit mentio, adiuncta sedulo sunt conquirenda, vt totus historiae ambitus pateat; ita prae primis in praeclare factis, quae Sacra in Scriptura memoriae prodita inueniuntur, locorum iis parallelorum vt ratio habeatur, necesse est. Illi enim quantopere vel tum, quum factum aliquod leuiter tantum velut in superficie tangunt, ad interpretationem rei cuiusdam gestae omnibus numeris abolutam valeant, de eo quidem iam supra k) exposui. Elucere autem praeclarus eiusmodi analogiae locorum vsus exinde maxime mihi videtur, quod aut dubiis in facto quodam historico non numquam obuiis, aut difficultati in interpretando, et obscuritati remouendis mirum in modum sit accommodata. Vtrumque iam iam exemplo quodam euincere, in animo est. Prius quidem continetur Genes. XXXII, 24-29, quo in loco insignis illa *Iacobi colluctatio cum Deo et hominibus* (עם-אלהים ועם הנשים) litteris consignata est. Ea est facti hic commemorati, eius quidem notatu dignissimi, ratio, vt, si ad quaedam tantum historiae momenta, et narrandi modum, prout hic habetur, vnice respicias, *merum, cum quo confluxerit Iacob, fuisse hominem*, facile tibi primo obortu persuadeas. Et fuit reuera inter alios, quos hic adducere non est e re nostra, famosus ille religionis christianae hostis, MATTHAËVS TINDALL, qui huic sententiae calcu-

k) S. 7. II. S. X.

lum absque consilio adlicere non dubitavit l). At enim vero evanescit subito, quidquid ingeniolium sibi relictum hic somniat, simul ac effatum Hoseae in subsidium vocatur, quod exstat Cap. XII, 3. Ibi enim luculenter omnemque citra dubitationem de Iacobo affirmatur, בְּכִינּוֹ שָׂרָה אִתּוֹ אֱלֹהִים, quod robore suo cum Deo egregie dimicauerit; cui accedit et hoc, quod versu sequenti, vicisse angelum, nihilominus tamen frustra quaevis ut sibi precaveretur, lacrimis efflagitasse dicitur. m) Hanc quoque huius analogiae perspicuitatem sentiens interpretum doctissimus, IOAN. CONR. DANNAVERVS, n) ne existimes, inquit, luctatorem illum, qui cum Iacobo pedem contulit, Gen. XXXII. 24. virum nude, ac hominem vulgarem; ideo ad Deum et angelum increatum id restringit Oseas XII, 3."

Posterius, ad quod nostra iam disputatio vertitur, occurrit Ioh. VIII, 56. ubi Christus talia de Abrahamo refert: Ἀβραάμ ὁ πατήρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ὅτι εἶδεν τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ εἶδε, καὶ ἠγάλλετο. Abrahamus, ille parens vester, videre diem meum gessit, et vidit, idque laetatus est. Haerent hic interpretum plurimi, qualis tandem dies Christi indicetur, cuius videndi Abrahamus cupidus fuerit, et quando demum eum viderit. Multi in medio relinquunt, et silent prorsus haut pauci, quin CRITICI SACRI fere omnes, praeter NICOL. ZEGERVUM et HVG. GROTIUM, o) qui vero et ipsi adlatis ad hunc locum non satis consuluisse sensui videntur. Vidisse nimirum Abrahamum τὴν ἡμέραν τῆς χριστοῦ (quam, praecunte Syro interprete, per tempora Messiae explicant) autumant, partim quum in immolatione filii sui Isaac Christum pro salute humani generis immolatum iri per prophetiae Spiritum recognouerit, partim, quum fiduciae suae in Deum hoc praemium retulerit, quod Isaacum quasi e mor-

l) in libro: *Christianity as old, as the Creation*. C. XIII. Lond. CIOIOCCXXX. 4.
m) Ita interpretari v. 4. doct'orum iudicio studeat FRANCIS C. VA-

F ABLVS, insert. *Critic. sacr. Tom. I.*
n) in *Idea boni interpretis*. Argentor. CIOIOCXLIH.
o) cf. laudatos saepe *Critic. sacr. Tom. III.*

"tuus receperit." Ea autem, ut nihil diffitear, non adeo firmis superstructa fundamentis, et altius praeterea repetita videntur, quam quae Abrahamo hoc quidem loco apte satis conveniant. Obuiam iri cunctis, quae huic quaestioni insunt, difficultatibus contemere posse, equidem cenfeo, si adeas Genes. C. XVIII totum, illud scilicet vnice huic loco parallelum. Apparuit enim *Deus trimunus*, hinc quoque *δ λόγος δις ἄριστος* (שׁוּב אֱלֹהִים v. 2. יְהוָה v. 1.) Abrahamo, et hunc in modum ei annuntiat v. 10. 14. filium ex Sarah nascendum: *שוב אֱלֹהִים אֵתְּךָ וְהוֹדֵבְנָן לְשָׂרָה אִשְׁתְּךָ*. *reuisam te, anno vertente, habebit Sarah, uxor tua, filium.* Quid magis naturae erat accommodatum, quam quod Abrahamus hunc diem Christi (quo nimirum rediturus esset) videre gestiret, diem, inquam, quo ipsi res, spem fere omnem ac fidem excedens, contingeret; diem, quo filium, spem magnam olim ferentem, nancisceretur? *Et vidit diem hunc, et exsultauit.* Sterit namque Deus promissis, et iterum conuenit Abrahamum, eo ipso, quod Sarah ederet partum. Genes. XX, 1. p) Et facilem, si quid ego perspicio, sensum! Sed quatenus autem eum attigerim, aliorum sit iudicium. Ego vero, et melioris interpretationis si quando alii mihi suppeditabunt argumenta, maxime laetabor.

§. VIII.

Quantum faciat Parallelismus historicus ad Criticam, docetur:

Quo magis arduum illud Criticae studium singulari sua in eruendo locorum Scripturae sensu praestat utilitate, eo profecto locorum maiori momenti sentenda illa sunt omnia, quibus huic literarum generi consultum quodammodo iri perspicuum est. Et tanti quidem haec in re esse *τὸν οὐρανόθεν*, quae ex locis nascitur historicis, mihi persuasum est, ut eam ultimo loco nequaquam ponendam existimauerim. Pater hoc,

B 3

vt

p) Conscripta iam iam à me haec interpretandi ratione, ita quoque fere statueret Clariss. MOLDENHAYE.

R v M in der gründl. Erläuterung der schweren Stellen der h. Bücher N. T. postea mihi compertum est.

vt alia mittamus, sequenti exemplo. Deprehenditur Actor. VIII, 5, vbi Lucas in enarranda miraculosa Pauli conuersione occupatur, varians quaedam, vt in scholis Criticorum vocatur, lectio. Deest nimirum quibusdam in codicibus post verba: ὃν σὺ διώνεις — totum illud: σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτιζέω, vsque ad verbum: αἰείηθι, in aliis vero adest q). Suboritur hinc quaestio, quorum sequi partes, hic potissimum conforme sit? Quodsi Viros Clariss. MILLIUM et BENGELIUM r) consulas, eos quidem omnia illa a voce σκληρόν vsque ad αὐτὸν tamquam olim ex Actor. XXVI, 14, in margine, (nescitur, a quo,) adiecta, deinde vero textui ab indoctiore quodam inserta plane reiicienda esse ex hoc loco censere deprehendes s). Ego vero, vel in ipso hoc argumento contineri, quae regeri Viris illis longe literatissimis queant, et locum egregie huic conuenientem Actor. XXVI, 14, qui refert omnia illa, de quibus lis mouetur, verba, optime ad hanc firmandam lectionem compositum esse, non possum non fateri. Quoties enim in Scripturae quodam loco, qui factum historicum tractat, eoque alteri eiusdem argumenti parallelo, momentum aliquod plane necessarium, sine quo mutilata sancta res suo destitueretur pondere, codices habent alii, alii omittunt; ad veritatem accedit maxime, genuinam esse habendam priorum lectionem, neutiquam vero vel ignorantia, vel pia fraude suppositam. Haec, quomodo pro nobis stent, iam, age, videamus. Efficiunt sane, si rite perpensitantur omnia, verba: σκληρόν σοι, πρὸς κέντρα λακτιζέω, primariam quamdam adloquutionis Christi partem, eam quidem ad percutiendum Pauli animum longe efficacissimam. Qua vero remota, paruum inesse huic orationi vim, Lucam perspexisse, illud vero

q) Inter eas, quae verba haec agnoscunt, versiones, easque antiquissimas, potiores sunt haec: Latina, Armenica, Arabica, Aethiopica, et Syriaca. Qui vero haec non habent codices, sunt fere: Exemplar Complutense, Euangelia Collegii Lincolnienſis Oxon. Manuſcripta Colle-

gii Oxon. Magdal. et Manuſcripta Collegii Noui Oxon. vid. Non. Teſt. Graec. ex edit. Millian. Amſtelaed. CIOCCXI.

r) in *Adparat. critic. ad b. l.*

s) Eandem fere ſententiam ſoutere videtur ERASMVVS ROTTERODAM. inſert. *Critic. ſacr. T. III.*

vero ei tribuere, iusque et fas est. Neque omittendum est, primo loco hic mentionem fieri mirandi huius euentus, a quo, si quid ibi deesset magnopere necessarium, valde alienum foret. Ad quod tandem accedit, Paullum potius ipsum fortasse hoc sibi sumere potuisse, vt in recensenda sua ipsius conuersione silentio quaedam praeteriret, quam quidem Lucam, cuius erat, totum esse in re, vt erat, curate atque integre describenda. Est quoque haec, quam tuetur Cl. CHRISTOPH. AVG. HEVMANNVS t), et quam aliis praeterea stabilire argumentis studuit Vir S. V. IOAN. HENR. DAN. MOLDENHAVER u). Quos itaque auctores, in doctrina philologica principem obtinentes locum, vt sequar, valde inclinat animus.

§. VIII.

Vfus ex analogia dictionis emergens loco quodam Scripturae describitur.

OCCUPATVS in commonstranda locorum parallelorum vtilitate sane vberima, quum locum quemdam Scripturae circumspicerem, ex quo, quantum ea in primis in *Parallelismo dictionis* cerneretur, optime appareret; haut facile illustrius quoddam huius rei argumentum haberi duxerim, quam quod exstat Genes. III, 8. vbi de Caino sic fere dixerit sacer scriptor: וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל-אָבֶל אָחִיו כִּשְׂרָה וְקַם קַיִן אֶל-חַבֵּל וַיִּרְגְּמוּ וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל-אָבֶל אָחִיו כִּשְׂרָה וְקַם קַיִן אֶל-חַבֵּל וַיִּרְגְּמוּ. Tum dixit Cain Abeli fratri suo, quo factum, vt, quum ruri essent, Cain Abelem fratrem suum adgressus interficeret. Tanager statim sine omni dubitatione omnes fere intente legentes singularis verborum ratio: et dixit Cain Abeli — Quid demum dixerit, quis rerum cupidus non interroget? At eorum, qui respondeant, magna est paucitas, et vel ipsi illi nondum satis responderunt. Videtur hic esse nodus veluti Gordius, in quo solvendo multi aut exciderunt ausis, aut prorsus non adgressi labo-

t) in der Erklärung des Neuen Testam.
Vierter Theil. Hannover C1510CCI II.
u) in der gründl. Erläuterung der schwe-

ren Stellen der b. Bücher N. T. Erster
Theil. Leipz. C1510CCLXIII. 4.

laborem sunt. Plurimi confugiunt ad lacunam quamdam, ita explendam: *Dixit Cain Abeli: egrediamur in agrum*, cet. nixi potissimum paraphrasi Hierosolymitana, quae ea refert, quam deinde sequuntur *ei LXX* et vulgatus interpres. At, ut omittam iam, valde exiguam aut fere nullam huic additamento inesse vim, et cavendum esse magnopere, ne absque summa necessitate ellipses eiusmodi statuanus; equidem, num rei conforme sit, Cainum talia suassisse Abeli, autumare, non perspicio, quum ipsa eorum vivendi ratio iam ferret, ut quotidie fere ruri degerent. Aliis ita reficere lacunam placet, statuendo; aut *Cainum Abeli omnes dixisse obiurgationes, quibus eum obiurgaverit Deus, aut, amice et blande eum compellasse, ut eo magis animum ad caedem primum dissimularet, ut minus sibi caueret Abel x*). Verum in hanc quoque sententiam quo minus descendam, prohibeor. Etenim uti prioris nulla fere ratio subest, ita in posteriori id maxime obstat, quod Caino vel parum, vel omnino non aptum esse videatur, ut, *gravi ira, tanquam furore, quem vultus referebat, accensus (v. 3.) dissimulet, aut prorsus impos mentis, de insidiis Abeli fruendis cogitaret, id quod praeterea, ut mihi videtur, in illam mortalium infantiam minime cadit, in qua vel in ipsis adeo vitii simplicitas quaedam, ut ita dicam, cernitur*. V. S. V. TELLERVS denique vertit: *Cain insidiatus est Abeli, y*) ac conicit ita, et ipse adhuc in votis habet, ut vir quidam doctus rariorem hunc vocis usum ex Arabicis firmare studeat. Quomodo itaque interpretandum? Fas sit, mea iam addere adlatis. Reddenda nimirum puto verba: *קין אל-הבל* tum increpando s. maledicendo *minatus est Cain Abeli*. Ad quam interpretationem locis potissimum quibusdam adducor, huic, quod *distinctionem* spectat, probe convenientibus. Vtrumque enim, tum *maledicere* s. *increpare*, tum *minari* (quod hic commode, uti arbitror, quoniam pleraeque minas increpationibus prodantur, con-

iunxi)

x) cf. *Critic. sacr. T. III.*y) in *Epistol. ad BENIAM. KENN-
COTVM.*

(iuxta) significare verbum **אמר**, patet ex ipsa eius natura, qua partim omnia dicendi genera, partim, omnia, quae dicendo profertur vel aguntur, eo exprimi solent. Hinc quoque denotat et polliceri, s. benedicere, et minari, et id quidem, quod per se patet, *verbis*, i. e. increpando s. maledicendo. Prius sole clarius patet, vt alios locos praeteream, ex Deut. VI, 3. posterius videre est ex Ies. V, 24. vbi vocem **אמר** dicta minantia, comminationes indicare, ex ipsa argumenti ratione manifestum est. Ita quoque notio maledictionis s. increpationis probari quodammodo posset ex voce **רבר**, cuius eadem est ratio. Occurrunt nimirum in inscriptione Ps. VII. **רבר כוש** i. e. maledictiones Simei, quibus *Dauidem increpauit* 2 Sam. XVI, 8. Quod si itaque voci **אמר** haec constat notio, eam quoque cum re nostra bene congruere putauerim. Rursum sic Cain, quae est praui mortalium conditio, vitio in vitium. *Primo* ira abreptus Abelem odio prosequitur: deinde ab ira in minas et maledictiones fertur, a quibus demique praecipitem se dat in caedem. Sic sentio. An recte, ab aliis vt edocear, in votis habeo.

§. X.

Quantum Parallelismus sententiarum valeat in Hermeneutica, ostenditur.

RESTAT vltimum, vt de vsu quoque, qui ex eleganti eodem in loco sententiarum consensu largissime hauritur, quaedam hic disseram. Tantum profecto illum esse, vt mea amplius laude non indigeat, ex regulis atque exemplis Sect. II. propositis facili quisque negotio intelliget. Cui vero rei vt nihil plane desit, quidquid huius loci est, hoc complectamur: *Quoties in explicandis eiusmodi locis sententiosum illud dicendi genus, minime negligendum, perit; tunc certe plerumque aut interpretatio ipsa, aut forte non nunquam vulgaris textus lectio suspecta est habenda.* Vtus in Hermeneutica illo, hoc in Critica efficitur. Ad probandum prius momentum maius nullum nobis exemplum succurrit, quam cuius dudum copiam dedit Vir S. V. GVILIELM. ABRAH. TELLERVS 2) ad Ps. VIII, 2. quod

2) in der Beurtheilung des ersten Theils der Cramersehen Uebersetzung der Psal-

men. Leipz. c1810CCLX.
C

quod comma ad verbum hic describere placet : יהוה ארנינו מה אדיר שם ככל הארץ אשר תנה הורר על השמים :
 Vertunt interpretes ad vnum fere omnes : *quam splendidum est nomen tuum in omni terra, quod (qui) gloriam tuam posuisti (dedisti, imposuisti) in caelis.* At enim vero, vt nihil iam de eo dicam, sensum verborum : *posuisti gloriam tuam in caelis*, anxie esse quaesitum, aut languidum videri, tollitur eo simul apertus hic, isque praestantissimus sententiarum Paralelismus, nec parum totius hymni officitur argumento. Ad-
 do, in verbo תנה obuiam difficultatem ipsos sensisse interpretes, ad formam quamdam irregularem confugientes, quae quidem aliunde euinci neuiquam potest. Referamus vero haec, analogiae illius sententiarum bene memores, ad regulam modo exhibitam ; et facilis prodibit hic sensus : *quam splendidum est nomen tuum in omni terra ! quam magnifica gloria tua in caelis !* En egregiam hic sententiarum conformitatem !

יהוה ארנינו } מה- | אדיר | שם | ככל-הארץ
 אשר | תנה | הורר | אל השמים

En totum hymni argumentum, quod his duobus continetur, vt partim ostendat Dauides, quanta Deus ediderit maiestatis documenta in terra

מה אדיר שם ככל-הארץ
 partim, quanta in caelo.

אשר תנה הורר אל-השמים

Vocem אשר eandem, ac antecedentem מה habere potestatem, eamque reuera particulam esse interrogandi, ex multis Scripturae locis elucet, quos hic adducere superuacaneum foret. Verbum denique תנה (quo, quam notionem eius hic receptam adhuc in dubium vocet, Vir S. V. BOYSEN aa) prohibetur, quo minus huic interpretationi suffragetur,) re ipsa esse adiectiuum, quod descendit a radice celebravit, laudauit, eamque ob causam designare : *magnificum, gloriosum, laudan-*

aa) in den kritischen Erläuterungen des Grundtextes der h. Schriften des A. T.

Fünftes St. Halle 1800 CCLXII.

Sed nolo amplius morari lectores. Proposui hucusque, quidquid de locis Sacrae Scripturae parallelis animo iam dudum praesumeram. Quantum eo et rei ipsius scopo, et Sacrae Hermeneutices studio prospexerim, haut in magno equidem ponam discrimine; aliorum potius hoc sit iudicium. Mihi vero ut in magna felicitatis parte ponetur, si laborem hunc qualemcumque non sua caruisse utilitate, sumis contingeret experientia; ita quoque, si forte erunt, qui, quo emendari hic, illic mea queant, et ad maius euehi virtutum fastigium, mihi suppeditaturi sint, gratissima certe erga eos mente me auctum praecipis putabo.

Accingor iam non sine magno lactitiae sensu ad iucundissimum, cuius ergo haec consignavi litteris, officium, ad aperiendas denae litterarum elegantiorum PATRONIS reique scholasticae EXORNATORIEVE scholas nostras, ubi iuuentus in patriae spem succrescens Examine a. d. XXIII. Septembr. habendo, non quantum corporis, ut olim iuvenes Romani in ludis, sed quantum animae virtutibus valeat, omni opere ostendet. Habebunt quoque a. d. XXV. Septembr. hor. X. lectissimi quidam iuvenes orationes, maximam partem ab ipsis exaratas. Ita vero recitantes sese excipient:

IO. FRID. CHRISTOPH. MAHRENHOLZ, Halberstad. *de patriae amore atque constantia, illustribus quondam Romanorum viriutibus, latine disputabit.*

LVDOV. HENR. DV ROI, Brunopolitan. *hominem omnia ad factorum conscientiam referentem, patrio sermone describet.*

IO. GEORG. CHRISTOPH. SCHRADER, Hildesienf. *missicam ad excolendum quivum esse efficacissimam, latina oratione comprobare sustinebit.*

AVG. PAVL. CAR. EHRENFORT, Helmstadienf. *de natura, optima ad sapientiam et felicitatem duce, teutonice dicat. Denique*

IO. CAR. DAN. CVRIO, Helmstadienf. *breui, nam corporis etiam oblectamenta ad veram salutem felicitatem, facta disquisitione, gratias ager auditoribus, quod benevolas praebere aures declamantibus voluerint.*

Quemadmodum in votis maxime habeo, ut iuvenes nostri ad unum omnes laudem bonorum omnium, praevia diligentiae splendidissima, inde reportent; ita quoque, ut elegantiae litterarum CVLTORES omnes, omnes MAECENATES illam gloriae cupiditatem frequentem concursa excitare in eorum animis velint, omni opere ore atque rogitato.

Scribeb. A. D. XVI. Septembr. A. R. S.

CIDCCCLXX.

99 A 6985

ULB Halle

3

002 823 829

Retro ✓

PROGRAMMA
DE
LOCIS SACRAE SCRIPTURAE
PARALLELIS
SECTIO III.

QVO
AD EXAMEN
A. D. XXIII. SEPTEMBER.
IN SCHOLA SENATORIA
INSTITVENDVM
ITEMQVE
AD AVDIENDOS IUVENES QVOSDAM PVBLICE IBIDEM
A. D. XXV. SEPTEMBER. HOR. X.
DECLAMATVROS
OMNES LITTERARVM HVMANIORVM
PATRONOS ET FAVTORES

EA, QVA PAR EST, OBSERVANTIA

INVITAT

M. GVILIELMVS THEODORVS CAROL. ALBERTI
SCHOLAE SENATORIAE HELMSTADIENSIS RECTOR COENOBII
MARIAEVALLENSIS SVBPRIOR ET SOCIETAT. DVCAL.
TEVTON. AB EPISTOL.

HELMSTADII
TYPIS IOANNIS DRIMBORN.

